

Borgernes Stemme

Udfordringer og ønsker til fremtidens naturpark

Holm, Jesper; Cold-Ravnkilde, Sofie; Grindsted, Thomas Skou

Publication date:
2020

Document Version
Other version

Citation for published version (APA):

Holm, J., Cold-Ravnkilde, S., & Grindsted, T. S. (2020). *Borgernes Stemme: Udfordringer og ønsker til fremtidens naturpark*. Roskilde Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

BORGERNES STEMME

Udfordringer og ønsker til fremtidens naturpark

Første rapport: Borgere ved Naturpark Åmosen om hverdagens naturanprisninger og ønsker for området

NORDEA
FONDEN
Vi støtter gode liv

RUC

Holm, J., Cold-Ravnkilde, S. og Grindsted T. (2020). *Borgernes Stemme – Udfordringer og ønsker til fremtidens naturpark*. Rapport fra projekt Nye Veje i Naturpark Åmosen. Roskilde Universitet/Naturpark Åmosen/Nordea-Fonden

NYE VEJE I NATURPARK ÅMOSEN

Borgernes stemme der gennemgås i denne rapport, er en del af forsknings- og udviklingsprojektet "Nye veje i Naturpark Åmosen". Denne rapport har *ikke fokus på politikere eller lodsejere*, men ønsker at komme i dialog med borgere først. Dette er en første opsamling som vi sender ud for at få respons og dialog, førend vi går i dialog med flere borgere. I denne del af projektet ønsker vi at støtte egnen ved at lytte, sammenfatte og kommentere – vi skal ikke nå et bestemt mål, ud over at støtte beboeres og besøgendes glæde ved naturpark Åmosen.

På nuværende tidspunkt besøger ca. 10.000 gæster Naturpark Åmosen årligt, og naturparken har potentialet til at tiltrække flere besøgende. "Nye veje i Naturpark Åmosen" skal løfte denne opgave, hvor lokalsamfund, lodsejere og serviceudbydere i fællesskab styrker områdets infrastruktur. Projektet ledes af adjunkt Thomas Skou Grindsted fra Roskilde Universitet, der vil stå for et forskningssamarbejde med særligt fokus på borgerinddragelse.

Nordea-fonden har uddelt 11,1 mio. kr. til hele projektet, der samler lokalsamfund, forskere, lodsejere og serviceudbydere og skal gøre det let og attraktivt for gæster og lokale at komme helt ud i naturen og opleve Vestsjællands unikke landskab.

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING	3
METODE OG TILGANG.....	4
SAMMENFATTENDE FOKUS	6
1 FÆLLES TRÆK - LIVSFORMER OG STEDSBUNDETHED	6
2 ANPRISNINGERNE AF NATUR OG KULTUR I OMRÅDET – FORSKELLE IFT. GRUPPER – SAMMENFATTENDE FORESTILLINGER FOR ÅMOSEN ELLER SLET IKKE?	9
3 HISTORISKE MILEPÆLE FOR: OMRÅDET, AKTØRER, HÆNDELSER ETC. – SOM DANNER SÆREGENHED, STORHED OG FALD, REASON- TO-GO, MULIGHEDER ELLER LUKNINGER	10
<i>Hverdagslivets symbolske normer og selvfølgeligheder i NPÅ!</i>	11
<i>Miljøhistorier</i>	11
4 ER DER ET MØNSTER I UDPEGNINGEN AF DE STORE BLOKERINGER DER FORHINDRER DET GODE LIV MED NATUREN - OG HVORI BESTÅR DET I ØVRIGT?	12
5 STEDSIDENTITETER – ARBEJDSPLADSER, SÆRLIGE BEGIVENHEDER PÅ STEDER	13
<i>Begivenheder</i>	13
6 BORGERNES EGNE ”PERLEFUND” - STIER, RUTER, Å/SØ, VEJE –OG HHV. HEST-GÅTUR-CYKLING-RONING. RÅDERUM OG AKTIONSRAJUS, BLOKERINGER OG ØNSKER TIL ØGET FREMKOMMELIGHED	14
7 ENKELTSTÅENDE GRUPPERS ELLER PERSONERS FORSLAG TIL SÆRSKILTE BYGGERIER, OPLEVELSER ELLER STØRRE TILTAG.....	15
<i>Infrastruktur</i>	15
<i>Information / wayfinding</i>	16
<i>Oplevelsessteder</i>	16
<i>Friluftsliv</i>	16
<i>Bio</i>	17
<i>Turisme (lokal/international)</i>	17
<i>Guidede ture</i>	17
<i>Motion</i>	18
8 DRØMME OG VISIONER FOR OMRÅDET SOM HELHED ELLER DELE DERAJ	18
9 NUVÆRENDE ELLER KOMMENDE ENTREPRENANTE SERVICEPROVIDERS?	18
10 TEGN PÅ (BEGYNDENDE) ORGANISERINGER ELLER MODTAGELIGHED HERFOR I AT REPRÆSENTERE EN STEDBUNDEN OFFENTLIGHED?	19

Indledning

Denne rapport sammenfatter en mangfoldighed af stemmer fra diverse borgergrupper. Indsamlingen er sket fra i efteråret 2019 – gennem samtaler med ca. 120 borgere:

- Forbipasserende efteråret 2019 til korte samtaler over en række kort over Naturpark Åmosen (NPÅ): Vikingemarkedet på Fugledegård og Jyllderup festdag – stand med kort og kortere samtaler med forbipasserende.
- For-borgermøde om Naturrummet ved Skarresø med oplæg fra Holbæk Kommune og NPÅ
- Individuelle interviews
- Fokusgruppeinterviews med 3-7 borgere af gangen med så forskellige folk som:
 - Ryttere
 - Lodsejere, landmænd (få) og landarbejdere
 - Sejlere på åer og søer
 - Erhvervsforening, erhvervsdrivende og foreninger
 - Spejderforening
 - NPÅs bestyrelse og Støtteforeningen Naturpark Åmosen
 - Botanikere, arkæologer, ornitologer
 - Veterantogs-entusiaster
 - Natur NGOere og friluftsentusiaster
 - Jyderup Højskole; elever og lærere
 - Naturbehandler og skovcamp-events
 - Guider
 - Borgere fra Bjergsted, Fuglede, Kajemose og De 5 Landsbyer
 - Ledende politiker og forsker i tilblivelsen af NPÅ
 - Serviceerhverv i turismen

Illustration: Lea Meyer Felbo Høy

Vi mangler at indsamle stemmer fra jægere og flere lodsejere, sommerhusfolket ved Ornum Strand samt børnefamilier og hverdagsfolk uden den store særinteresse i natur- og kulturoplevelser i Åmosen. Kort sagt, borgere der ikke er så aktive i området. Endelig mangler turisternes stemmer. Lods ejerne, der er tilstede i området stort omfang og med væsentlig indflydelse på arealanvendelsen, ønsker vi naturligvis dialoger med senere, for denne gang har vi henvendt sig til dem som beboere. Vi har afsøgt og søger forsat at få et repræsentativt udvalg af borgere i tale, når vi kan se forskellige ideer til stedsudvikling tage form. En del borgere har allerede haft lejlighed til at komme med deres indspil under særskilte besøg med repræsentanter fra NPÅs Formidlingscenter Fugledegård i sensommeren og efteråret 2019. Vi vil søge at genoptage denne kontakt efter Covid 19 og samlet stemmer ind fra de øvrige nævnte grupper – mens turisterne må blive i sensommeren.

Formålet med dette skriv er at give borgerne i Åmosen indblik i de stemmer, på tværs af grupper, vi har indsamlet. Håbet er at dokumentet kommer ud at leve, og at nye stemmer mødes ved kaffeborde, over køledisken, i virksomheder eller i foreningerne. Desuden ønsker vi med dokumentet at sparre med Norrøn Arkitekter om udvikling af mulig-

hedsrum og ikon programmering i fem udpegede områder, for at sikre borgernes ejerskab til arbejdet nu og fremover.

Vi skal igen understrege, at vi langt fra har alle borgerkategorier med i undersøgelsen, og at lokale borgeres naturpraksis og ønsker selvfølgelig ikke alene kan analyseres ud fra samtaler.

Metode og Tilgang

Projektet *Nye Veje i Naturpark Åmosen* bygger på en forestilling om at borgernes stemmer på en kreativ måde bør kunne indarbejdes i fremtidige tiltag til stier, formidling, service og forskellige former for stedsmarkerende ikoner og attraktioner. Det er fordi egnen jo er borgernes men også fordi:

- Mange detaljer om viden ift. arter, levesteder, landskab, kultur og historier som har en betydning for stedets identitet, landskab, hjemstavn og horisont for natur- og kulturforståelse gemmer sig blandt lokalbefolkningen.
- Ideer med rod i den stedlige, levende produktions- og kulturhistorie vil bedre kunne finde vej til planlægning og projekter.
- Der vil forhåbentlig kunne opnås et større ejerskab blandt egnens beboere til naturparken og til nye former for attraktioner.
- Det højner chancen for at lokale aktivt vil benytte sig af parkfaciliteter og skabe det liv i området som også turister vil påskønne.
- Der vil kunne ske en organisering af en offentlighed rettet mod kommune, stat og fonde for at realisere ideer, projekter og planer.
- Det vil være et nødvendigt grundlag for at man som borger føler sig set, hørt og motiveret til at drifte og med-

designer den fortsatte udvikling af naturparken.

Samtalerne er gennemført ved at møde op til større offentlige begivenheder i området, medbringende telt, borde og store tematiske samt historiske kort over Åmosen. Her har vi indsamlet de steds- og kulturaktiviteter borgerne berettede om og nedfældede kontaktdata og summariske referater af pointer. Dernæst har vi opsøgt enkelte nøglepersoner for at få førstehånds indsigt i tiltag og måder at forstå egnen på, som repræsenterer meget forskellige positioner: godsejer, erhvervsdrivende, politiker, højskolelærer, foreninger mv. Endelig har vi afholdt fokusgruppesamtaler for alle de netværkskontakter til professionelle og frivillige ved Formidlingscentret og naturrelevante foreninger i området. I indkaldelserne til fokusgrupper har vi kaldt på de netværk som de pågældende selv måtte have interesse i at få med til samtaler. Endelig har vi indkaldt til samtaler via Facebook på fem lokale sider for småbyer og landsbyer. Det gav dog ikke det store, så der forestår som sagt et arbejde med at få flere forskellig borgere ud til samtaler.

Vi har prioriteret at tage samtalerne i to af parkens centrale steder for oplevelser: Fugledegård Formidlingscenter samt Strids Mølle, hvor vi har budt på spise og drikke som tak for ulejligheden. De enkelte fokusgrupper har haft frirum til internt at diskutere og reflektere på hinandens udsagn og via samtaler give et indtryk af praksisser og holdninger så tæt på hverdagens kultur som mulig. Vi har primært spurgt ind til diskrete ting som bopæl, egen stedshistorie, hvad man bedriver og hvordan man færdes i naturen og hvad man særligt holder af i området. Vi har ikke spurgt til dem med bedrifter hvad deres produktion forudsætter eller indebærer ift. andres ønsker. Det må komme i senere ombæring, for her har vi villet indhente den bredere befolknings stemmer om

praksis med naturen i dag. Dernæst har vi spurgt til hvad man godt kunne tænke sig for fremtiden og hvad der kunne forhindre dette, samt om man kan se sig selv i en rolle fremover for at realisere det. Vi har optaget samtalerne og senere kondenseret dem på skrift i referater og sendt ud til de pårørende for at sikre at vi ikke havde fejltolket indspil.

Det følgende beskriver hovedpointer i en stærkt forenklet form. Det sker for at indbyde konstruktivt og fremadrettet til diskussioner på borgermøder. Resultaterne vil således blive præsenteret på borgermøder når Covid tillader det, for at blive suppleret. Det sker i tråd med projektets afsæt om at borgernes stemmer gerne skal blive afspejlet i de kommende tiltag – programmer, stier, funktionsbyggerier, ikoner m.m. Alt i projektet bygger på frivillige aftaler, sådan som forskriften er i danske naturparker. Det skal understreges at projektet respekterer lods ejeres interesser og vi involverer lodsejer til særskilte dialoger for evt. kommende udviklingsmuligheder. Det er vores håb at det kan være det, der motiverer en række borgere og kredse der i forvejen er aktive til at gå videre med at udvikle Naturpark Åmosens fremtid.

Nedenstående temaer er dem vi har arbejdet efter, men det kan med tidens indsamling af øvrige borgeres stemmer blive brudt op på anden vis.

1. Fælles træk - Livsformer og stedsbundethed?
2. Anprisningerne af natur og kultur i området – forskelle ift. grupper – sammenfattende forestillinger for Åmosen - eller slet ikke?
3. Historiske milepæle for området, aktører, hændelser etc. som danner særegenhed, storhed og fald, *reason-to-go*, muligheder eller lukninger.
4. Er der et mønster i udpegningen af de store blokeringer, som forhindrer det gode liv med naturen?
5. Stedsidentiteter – besøgsmål, arbejdspladser, særlige begivenheder.
6. Stier, ruter, (å/sø) veje – borgernes egne "fund" og ønsker, for hhv. hestgåtur-cykling-roning. Råderum og aktionsradius, blokeringer og ønsker til øget fremkommelighed.
7. Enkeltstående grupper eller personers forslag til særskilte byggerier, oplevelser eller større tiltag.
8. Drømme og visioner for området som helhed eller dele deraf.
9. Nuværende eller kommende entreprenante *service providers*? Kommende organisatoriske ildsjæle
10. Tegn på (begyndende) organiseringer der repræsenterer en stedbunden offentlighed?

Foto: Sofie Cold-Ravnkilde

Foto: Naturformidlingscenteret Fugledegård

Sammenfattende fokus

I det følgende vil de ti temaer blive beskrevet og uddybet.

1 Fælles træk - Livsformer og stedsbundethed

Landmænd & landarbejdere, erhvervsfolk, ryttere, vandrere, botanikere, arkæologer, ildsjæle, hverdagsmagere og borgere uden særskilt interesseposition fra alle områder af Åmosen (på nær kystens sommerhusfolk som vi ikke har talt med) uden undtagelse, er *alle fælles om at udtrykke glæde ved egnens natur som noget særligt*.

En unik tilstand af ro, mørke, fugle- og dyreliv i bredformat, dag som nat, med mulighed for at komme ud i et opslugende landskab

og under stjernehimmel, er såvel årsager til at flytte til egnen, som til at prise det sted man forbliver som hjemstavnstilhørende. Men også besøgende vi møder udtrykker samme glæde ved fuglelivet, vandet, roen og bakke- og dældelandskaberne.

Selvsamme anprisning er i påskønnelsestalen fremsagt med en vis emotionel styrke og hele Åmosens herligheder nævnes som et alment gode. Men ligeså snart vi spørger ind til færden og særlige præferencer i hverdagen skiller vandene: Tilgængelighed og ejendomsret er kerneelementer for adskillelsen mellem dem og os, konfliktdannelser og alliancepositioner. Vi stiller stemmerne overfor hinanden:

Foto: Sofie Cold-Ravnkilde

Tabel 1 Fordomme	Lodsejere – store som små	Cyklister, ornitologer, vandrere, ryttere, hverdagsmagere
1. Naturadgang	Den særligt vilde og artsrige natur i området skyldes den begrænsede adgang for mennesker. Vil du have adgang til en smuk natur – så må det være andetsteds.	Naturens storslåethed er allemandseje – lodsejere vil have den for sig selv. Vi lokale kan være med til at passe på området, bl.a. via opsyn.
2. Friere færden på matrikler?	Alle vil have del af privat jord og dens herligheder opnået ved slid og slæb. Lad os i fred.	Lodsejere har fordomme om alle former for friluftsaktiviteter, også dem der er nænsomme og ingen skade til. Lodsejere vil bare tjene kassen på jagt.
3. Regulering udenfor erhvervet	Planfolk, kommuner og universitet vil hele tiden ekspropriere. Den private ejendomsret gøres værdiløs.	Visse grupper: vådlægning af St. Åmose vil gavne alle.
4. Ryttere og heste	Ryttere ødelægger jagt, de ødelægger stier og skræmmer vildt og fugle.	Ryttere til hest er de eneste der kan komme tæt på vildt og de rasper bare stierne.
5. Cyklister og gående	Cyklister og gående forstyrrer vildt og efterlader skrald. Folk med hunde lader dem gå løs. Særlig mountainbikefolket er hensynsløse og respekterer ikke regler.	Lodsejere er fordomsfulde og taler ikke ud fra reel erfaring.
6. Turisme	Busfulde horder af turister vil ødelægge freden. Turisme kan også skabe nye indtægtsgrundlag, men kun for de få.	Der er i dag alt for få der benytter naturen - rigeligt plads til flere. Turisme kan skabe lokal erhverv.
7. Sejllads	De forstyrrer og går op på skrænter og jord hvor de ikke må.	Fordomme fra lodsejere – det er søen og åløbene der trækker – ikke marker.

Konfliktdannelser og modsætninger er som fordomme skematisk repræsenteret i tabel 1. Der er også konfliktdannelser og positionsmodsætninger inden for f.eks. foreningsfolk, men grundlæggende etableres "os og dem"-fortællinger med afsæt i lodsejere.

Der er en række forsøg på at få disse modsætninger til at bevæge sig – forsøg, brud, forskydninger, som dels går på tiltag der positionsforskyder, dels på historier med rod i hverdagslivets selvfølgheder. Historierne der drejer positionerne lidt – og dermed etablerer en anden måde at tale om "os" og "de andre" på:

- Enkelte lodsejere der vil forsøge sig med oplevelsesøkonomi og åbne for flere aktiviteter på deres arealer udtrykker glæde ved Åmosen som brand.
- Fordomme om lodsejere med stærk skepsis over for ryttere og heste, der ødelægger stier og skræmmer vildt, bliver mødt med: "hvis man nærmer sig høfligt og spørger før man rider ind, kan det sagtens lade sig gøre".
- Nogle former for jagt er fredelige, mens andre større jagtselskaber driver rov gennem landskabet og enkelte skyder på alt!
- Lodsejeres fordomme over for vandrere og cyklister som nogle der sviner, bliver mødt med: "lad os gøre et forsøg i et år og så evaluere".
- Vandrere, cyklister og ryttere der udtrykker forståelse for lodsejeres skepsis: "lad os etablere laug der vedligeholder stier, slår græs og beskærer på skrænter og stier".
- Vi i Nye Veje projektet: "Hvad med at organisere Jer (cyklister, vandrere, sejlere og ryttere) og hver især lave

foreninger, så hyppig færden i områder der fordrer medlemskab og at der herigennem laves ordensregler udformet sammen med lodsejere?".

Det andet store fælles træk ved de mange borgere vi har truffet er, at der er tale om mange frivillige fællesskaber eller ildsjæle, som samler folk omkring sig i engagement for naturpraksis eller drøftelser af naturpolitik og kulturtiltag. Heri er der også en synlighed af en stor gruppe borgere der i deres praksis og engagement på fritidsbasis opretholder en uvurderlig værdiskabende indsats til områdets fortsatte funktionsduelighed og levendegørelse af natur- og kulturarv: Vi taler om borgere:

- der tæller arter og særforekomster af fugle, vildt og flora og indberetter eller hjælper til med skiltning, oprydning og udflugter.
- der vedligeholder stier såsom i Drivsåtskoven v. Jyderup.
- der holder øje med vandstand i åer, moser og vandløb – også som indikatorer på ændringer eller fordringer om indgreb.
- der som amatørarkæologer samler viden om nyeste fund fra de tidligere kulturer og vedligeholder historier om egnens særlige karakteristika.
- der restaurerer og praktiserer gammelt håndværk fra egnen.
- der samler på lokale historier og myter og bruger det som guider udi i landskab og kultur.
- der bidrager til NPÅ som frivillige i organisation, i vikingemarked mm.
- der deltager i den politisk offentlighed omkring NPÅ og omegn ift. lokalplaner m.m.

Et tredje fælles ved alle, vi har talt med, er at deres egnsbeskrivelse og hverdagsliv artikuleres som selvgenererede livsudfoldelser, der har bragt dem tilbage til eller bevidst

fastholdt dem i NPÅs ro og naturherligheder. Der er næsten ikke identificeret historier om fortrydelighed af at bebo området som en skæbne, der fastholder – stik imod de generelle stigmatiserende fortællinger om "Udkantsdanmarks sociale og økonomiske deroute". De er i deres selvfremstilling uberoende af kommune, region og stat – dvs. kommuneplaner, naturforvaltning, beskæftigelsesindsatser eller kommunale politiske projekter kommer næsten ikke på borgerens læber når vi taler om naturen, hverdagslivet og ønsker for fremtiden. Der er enkelte pip om problematiske fredninger af åløb pga. mulige spor fra odder, overdreven fredning af sejlads på Skarresø for havørneparrets skyld, forhalinger af lokalplaner for Skarresøhjemmet eller unødigt offentligt bureaukrati i stedet for den frie ret til udfoldelse af erhverv. Også pip fra lodsejere om at kommune og stat bare skal lade dem i fred fremkommer også. Den større sag om vådlægning af Store Åmose fra 2005 hhv. 2014 som statslig indgriben, nævnes kun i glimt og rettet mod det muligt fornuftige i en sådan disposition også for en del lodsejere, men det virker som om det er ømtåleligt emne og vi har ikke spurgt ind dertil.

2 Anprisningerne af natur og kultur i området– forskelle ift. grupper – sammenfattende forestillinger for Åmosen eller slet ikke?

Bevæger vi os ned i materialet og undersøger de forskellige grupper, fremkommer særkendetraget ift. hvad man særligt lægger vægt på når talen går på egnens herligheder, i relation til egen adfærd og hvad man kunne tænke sig af nye tiltag:

Ryttere: Her anpriseres de mange forskellige typer af landskaber, man kan ride forholdsvis uforstyrret i – fra skov, krat og bakke- drag til større stræk med vidder. Man er ret oplyst om de lokale ridestier, som man har adgang til og er glad for de lodsejere man

kender, der giver adgang til at ride, hvis man spørger først. Ønsker om samlet koordinering, og sammenhængende ruter/rundture.

Cyklister: Her er dels tale om en glæde ved de smukke landskaber at cykle i og gøre udflugtsture fra oplevelse til oplevelse. Dernæst anpriser andre de bakkede stier og veje til mountainbikes og så trafikalt uforstyrrede steder at øve terræncykling eller cykelløb. Sikkerhed og uforsigtige biler på landevej nævnes som problem.

Vandrere der blot går tur, sanker eller er på målrettede oplevelsesture: Her er det glæde ved varierede landskaber med mange fine opholdssteder for at kunne se fugle eller vildt, samt nyde ro og stilhed og frisk luft.

Erhvervsfolk: Her var det især muligheder- nes rum der blev set – dels for kommende erhvervsudvikling med tilflytning af flere borgere, nye bygningsrum såsom hotel og naturrum for turister, dels de mange muligheder for at kunne "brande" området med naturen som afsæt, eller at bedrive triatlon og pulsrelaterede sportsudfoldelser i det fri.

Lodsejere og landmænd: Den lokale natur er primært talt frem som et unikt sted for vildt og sjældne fugle, foruden den suveræne frihed til at have jorden som driftslandskab, men naturudnyttelsen er til dels ved at være forbi i Store Åmose pga. udpint jord. Godsejere anpriser freden og store områder at tage på udflugter i uforstyrret. Enkelte ser naturen som et mulighedsrum for øget afgræsning med kvæg man kan have som besøgslandbrug mv. Enkelte lodsejere ser også mulighed i den lille turisme, e.g. med top trees og andre tilbud.

Arkæologer og historikere: Foruden de mere fælles anprisninger er det særligt stenalderfundene som moser, søer samt dele af ålbene gemmer der begejstrer, og vikingefundene såsom kultstederne. Dvs. vandet anpriseres for at rumme unikke kulturskatte –

der bør blive liggende efter registrering. Der-til kommer særligt tørvegravningen og dens kultur som et felt der er en del private fund omkring.

Fritidsfiskere og sejlere: Ser hele Åmosen som sammenhængende vandsystem med meget forskellige brugsværdier fra søernes flader til de lange og afsidesliggende åstræk og de vildere åstrømme i de bakkede landskaber. Blikkene går her på sejlads i længere stræk, udfordringer i strømme og fald, adgang mellem skrænter og vand, som interesseområde for forskellige typer af sejlende: familier, lystfiskere og sportsroere. De har også blikket rettet mod overnatning i og nær naturen i shelters.

Botanikere, ornitologer, friluftsentusiaster og NGO'ere: Her fremhæves særligt egnen som reservat for stor artsdiversitet omkring Tissø hvad planter og fugle angår som et gode, og de mange nytilkomne rovfugle som herlighedsværdi for mange steder i området. Det afsidesliggende og svært tilgængelige er selve grundlaget for at området rummer disse perler.

Serviceerhverv: Dels er det gode de afvekslende muligheder for at færdes i så forskellige landskaber som at kunne få adgang til usædvanlige ophold i skove og søer – såsom at kunne sove under sejl eller i shelters. Herfra går også anprisninger af wellness og sundhedsfremmende naturpraksis i området som et mulighedsrum.

Man kan ud fra disse foreløbige elementer af praksisser og foretrukne sider af den lokale natur måske sige, at der er tale om en fælles anprisning af udfoldelsesrummet, stor naturdiversitet samt fremkommeligheden – men ellers er der tale om ret så forskellige sider af naturen og kulturen der står i forgrunden. Man kunne nok forsøge at gøre flere af elementerne i de idealer, der le-

ver i området, til sider af en samlende fortælling om forandringerne i landskabet også i nyere tid og tillige de mange borgers færden på forskellig vis i området i den seneste historie og nutiden.

Foto: Sofie Cold-Ravnkilde

3 Historiske milepæle for: området, aktører, hændelser etc. - som danner særegenhed, storhed og fald, reason-to-go, muligheder eller lukninger

Den nyere industrihistorie som stadig sidder i tidligere medarbejders kroppe med fortællinger om diverse hændelser, aktiviteter og infrastrukturer fremtræder særligt i borgerkortlægningen. Stadig er der mange, som arbejder på en af industrisymbiosens fabrikker som pendler hver dag til Kalundborg, og som bærer på viden om teknologi, arbejdsvilkår og personligheder indenfor industri og transport. Sukkerfabrikken i Gørlev er et oplagt eksempel på en fabrikkultur tættere på Åmosen, der er ved at være helt væk, men som har trukket linjer i mandskabet og landskabet: En stor mængde ansatte tilflytter egnen i 1920-1960'erne for at arbejde som ufaglærte i procesindustrien for med nedlukningen at flytte eller drage til Kalundborgs fabrikker. Efterkommere er naturligvis præget heraf, og landskabet har fået bundfældningskar og sukkerkanalen til afledning af spildevand mv. Tidligere gik et forgrenet jernbanenet med kørsel af bl.a. sukkermasse, roevogne og roeffald, som også dannede afsæt for havnearbejdere ved Mullerup havn, togførere og lastearbejdere. De mange grusgrave med føring af grave-

og sorteringsanlæg og transport udi omegnen er forhold som er særligt synlige i landskabet i dag. Tørvegravningen i Store Åmose rummer en tilsvarende anekdotisk form blandt borgere, skovdriften ligeså.

Også i dag er landskab og industrihistorien forbundet. Tissø fungerer som reservoir for industriernes proces- og kølevand og rummer derfor stadig aktiviteter som planlægnings- og anlægsarbejder for pumpe- og slusestationer, rørledninger og kommunernes vandindvindings- og vandføringsplanlægning fra St. Åmose til kysten. Kalundborg Kommune planlægger at lave slusen ved Tissø helt om med tre automatiske sluseporte for at kunne forudse vandmængderne, når overløbsværket skal fjernes. Vandmængderne skal måske øges ift. tidligere. Forhandlinger om regulering af vandstrømmen med tre automatiske porte pågår. De mangler at medtænke hvordan sådanne anlæg kan facilitere naturturisme og friluftsliv, e.g. at man skal kunne bære kanoeer op over.

Den tidligere opgivne vådlægning af Store Åmose – et ret indgribende tiltag der har rejst først modstand men siden genovervejelser i forbindelse med omlægning af lavtliggende jordområder. Generne ufortalt, kunne vådgøring være en bufferzone med stort potentiale, da vandstanden er steget med to meter ved Bromølle og vandgennemstrømningen er steget fra 1 til 6 kbm i sek. på en uge – bufferzonen ved Åmosen virker efter manges mening derfor ikke og næringssaltopbremsning derfor heller ikke. Vådlægningen var jo oprindeligt for at sikre kulturhistorisk arv – men meget kontroversielt da NPÅ i sin opstart støttede dette til lodsejernes store fortrydelse. Disse historiske forudsætninger lever stadig i dag, og mennesker der har købt fritidsparceller med jagtformål, natur oplevelser m.m. dannede dengang en oprørsgruppe mod vådgørelsen, som stadig rumsterer.

Hverdagslivets symbolske normer og selvfølgeligheder i NPÅ!

Godserne med tidligere tiders mængder af ansatte og tilhørende folkeliv har efterladt minder og selvbeskrivelser af egnen, helt op til dagens forskellige måder at tilgå stordrift og specialproduktion og som ved Strids Mølle at byde på høj kvalitet i indendørs betjening og spektakulære strejfture i og omkring å og sluse. De forskellige variationer af nyeste teknikker taget i brug ved grisestalde og stordrift af skove, jagt og korndyrkning, har kastet mange anekdoter af sig med folk, der levende kan berette om skuespillere på godserne, interessante forsøg, eksorbitant dyre anlæg, eksotiske jagtselskaber m.m.

Miljøhistorier

Miljøhistorier knytter sig af samme grund til egnen – såsom netop samspil mellem Kalundborgs industrier og fiske- og fugleliv ved Tissø, slagteriets og kommunal spildevands forurening af Skarresø, der stadig er plaget af for store mængder næringssalte i bundsedimentet (tidligere badesø, som de ældste borgere beretter om at de badede i og forlystede sig ved som unge).

Achton Friis spadserede tværs over Åmosen i 1930'erne hvor han beskriver naturens ødelæggelse – taler flere steder herom i et værk om Nord- og Vestsjællands egnen.

Vandreguleringen mellem Store Åmose og Tissø for at sikre rigelighed af vand fremover er også et emne for stridende hensyn til natur og industri. Her indgår industrihistorien omkring tørvegravningen under krigen, der var baseret på tørlægning af vådområder. En tørvegravning og transport i endog meget stor skala for Carlsberg bryggerierne, hvor en del af betalingen herfor stod i øl- og fremvæksten af børnehaver på gårdene som sikkert kan være koblede historier. Der er et righoldigt kildemateriale med billeder af folk, redskaber, banenet og landskab under tørvegravningsperiodens storhedstid

under krigen og frem. Møllerhistorierne og vandkraften er oplagt at få en fast formidling af. Med landbrugslovene efter krigen fik man tilskud til tørlægning af store dele af områderne nær åløbene ved Store Åmose og Lille Åmose – en tørlægning der har betydet mere velstand til en række landmænd og lokale, der fik mindre jordlodder udstykket til opdyrkning. Det har dog givet mindre fiske- og fugleliv, øget øget tilførsel af kunstgødning og stigende udvaskning af næringsalte til åer, sø og kyst. Det har betydet tab af meget store mængder humus og næringsstoffer fra området. De drænede vådområder i moserne langs åen udgør i dag et af de helt store klimabidrag i form af CO₂-udledning og methanudledning, hvorfor der genopstår ideer om vådlægning af lavbundslande via omfordeling. Planer der har vakt endog meget stor protest og som i dag er et tavst vidensregime, man enten frygter eller håber vil blive aktualiseret på ny. En enkelt lodsejer har dog bygget en dæmning om sin grund i forventning om at vådlægningen bliver en realitet.

Foto: Naturformidlingscenteret Fugledegård

Kommunesammenlægningerne og de mange arbejdspladser for ufaglærte der er forsvundet i de sidste 25 år, er et vilkår som kun sporadisk berøres, men ift. forretnings-, forenings- og kulturliv begræder enkelte dog de fordoms tabte tider. Det repræsenterer lukninger af potentielle udviklingstiltag.

4 Er der et mønster i udpegningen af de store blokeringer der forhindrer det gode liv med naturen - og hvori består det i øvrigt?

Som antydning under emnefelt 1, *Fælles træk*, forekommer der et rimeligt entydigt mønster af konflikter hvad angår naturarealernes anvendelse og adgangen til dem:

Fritidsfolk og amatører lovpriser de lods ejere, som giver tilladelse til at færdes på særlige tider af året og steder i deres landbesiddelser. Men oftest klager disse borgere over lodsejere, som er synligt modstandere overfor adgang til deres naturområder, som netop i sådanne konflikter af begge parter bliver omtalt som produktionsarealer for landbrug og jagt. Det gode liv for disse borgere er således typisk en glidende og uhindret passage for gående, cyklende og ryttere (ikke altid ønsket på samme stil) langs åløb og søer gennem marker, skove og engarealer i hele NPÅ. Men forhindringen i fritidsfolkets perspektiv er lodsejere, der helt forbyder adgang til deres jorde så at stier og naturlige passager blokeres, lodsejere som trimmer skovene for voldsomt eller anvender pesticider.

Omvendt anpriser de fleste af de lodsejere og landmænd vi har talt med, de uforstyrrede fritids- og arbejdsforhold som arbejdsområder på egen jord der rettelig er tilkøbt eller arvet efter slid og hårdt arbejde. Her er det emsige eller trodsige vandrere med (løse) hunde, ryttere uden respekt for vildt og stier, vandrere der efterlader affald, som forhindrer det gode liv. Det gode liv er således at kunne drive sit land- og skovbrug uden forstyrrelser, have jagt i fred og kunne færdes uden andre forstyrrelser eller kontroltab til omgivelserne. Men også myndigheder – især staten – har spændt ben for den agrare kulturs selvberørende liv i form af at give obligatorisk adgang til de private skoves stier og sejlads på åerne. Enkelte

lodsejere påpeger behovet for en mere naturmæssig bæredygtig måde at forvalte områderne på, men at det er praktisk umuligt at tjene penge på det.

Til fælles for de fleste vi har talt med, er en vis dobbelthed i forhold til udvikling af området: på den ene side ønskes flere besøgende, der også kan give afkast til overnattingssteder, madsalg, besøg på museer m.m. og lokke tilflyttere til, mens der på den anden side er en frygt for tivolisering, forstyrrelser af den unikke ro og mørket. Der er ingen, der kobler øget besøgstal og gæster med potentialer for egne udfoldelser eller hverdagsliv – på nær de økonomiske fordele.

5 Stedsidentiteter – arbejdspladser, særlige begivenheder på steder

Grusgravene, sukkerfabrikken, tørvegravningen, jordbruget, jernbanenettet og godserne samt slagteriet har været egns karakteristiske arbejdspladser der har fyldt hverdagslivet, og som andre steder har der været følgeindustrier som smedjer, maskinfabrik, mejerier og bryggeri. Møllerne har givet afsæt for savværker, og industribagerier ved Møllegården (Valdemarsgård), Skamstrup, Høng og Strids Mølle. Men også de forskellige industriarbejdspladser i Kalundborg og dertil hørende services har betydning som stedidentitet for de herboende. I forhold til NPÅ er de eneste markante arbejdspladser i dag vel godserne hvor der ikke er så mange tilbage, de forskellige frivillige der også agerer guider i området, som gruppen De 5 landsbyer der har købt den gamle landsbysmedje med henblik på restaurering og genåbning som arbejdende værksted. Man kan for så vidt godt filosofere over om NPÅ-områdets herligheder netop er så ubekendte fordi der ikke er spektakulære seværdigheder eller store arbejdspladser med national betydning.

Når vi har spurgt til særlige steder som gør en forskel, er det typisk Tissø's bredder der nævnes, nogle særlige højdepunkter i landskabet hvorfra man ser rigtig langt såsom Maglebjerg, cykeludflugter på særlige stræk, ture til Bromølle Kro, bakkerne ved Kattrup kaldet rutsjebanen (kildebakkerne), og så en række specifikke naturskønne steder som skoven og skrænterne efter tunnelrøret ved Bromølle, grusgravene ved Bjergsted.

Der lå et stationært tivoli og dyrepark ved Bromølle – berømt med radiobiler, lamaer og kaniner, søndagsture til området med ungerne. Her stod folk ved automaterne i kø, der var forskellige dyr at se og ride på, bal-longynger – lukket i 1995.. Nogle ville købe området og etablere en park men kom for sent, efter at Bromølle kro havde solgt huset på den anden side hvor tivoliet lå.

Begivenheder

Vi har ikke kunne opspore steder hvor det er borgerne, der driver særlige begivenheder af i dag, mens organisationerne jo står bag en række begivenheder såsom det velbesøgte vikingemarked hvor folk kommer langvejs fra, og Naturens Dag samt Ørnens Dag på Fugledegård Formidlingscenter, ligeledes er velbesøgte.

Nordisk træf om strikkekultur arrangeret af vævernes hus – der i dag har huse på Kattrup Gods.

Jyderup Højskole har ud over Byguerilla og landbrugskurser startet en række tilbagevendende årsrytmer med aspargesfest i maj, hvor der bydes på middag og foredrag udi det kulinariske, Skt. Hans gilde, svampetur om efteråret og endelig lystændingsfest i december.

Halloween, jul og midsommer har som alle andre steder sine særlige traditioner – café Forsinket træder her frem som en særlig aktør i området, men også Bromølle Kro har en

tradition for festligholdelse af større private begivenheder.

Strids Mølle er det seneste skud på stammen hvor der arrangeres forskellige årstiders festligholdelser.

6 Borgernes egne "perlefund" - stier, ruter, å/sø, veje –og hhv. hest-gåtur-cykling-roning. Råderum og aktionsradius, blokeringer og ønsker til øget fremkommelighed

Stier: Ved Skellingsted tidligere affaldsdepot er en gruppe borgere i færd med at danne sig overblik over egnens gamle landeveje, kirkestier og trampestier. Det samme gør sig gældende for nogle borgere i kredsen De 5 landsbyer. De 5 arbejder på at få kortlagt stierne, prøver at samarbejde med kommunen om et digitalt kort, hvor de kan gå ind og tilføje gode opholdssteder mm. Stierne med shelters vest for Tissø bliver særlig omtalt som godt for familier at vandre ad. Der er en række grupper, som har meget specifikke ideer og ønsker til at etablere stier og åbninger for besøgende udi de forskellige områder. F.eks. Kajemosens naturområde med tidligere granplantage opkøbt af Katrine Møhl, hvor der nu er opført shelters og anlagt ridestier i et *rewildet* område med ask, elm og birk. Ny sti fra Tissøgård til Sæby kirke er oplagt, for her er muk natur og historier, som trænger til at komme ud til turister og lokale folk.

Vand: særlige perler og udfordringer ift. sejladsskoven er starten af Store Åmose åløb, opholdsstederne ved broerne over Store Åmose, hidsigere vandstrøg lige efter Strids Mølle og markante steder på Skarresø og Tissø, Steffenskilde, Duemose Rende, Rørskoven ved Tissø. De tre små øer mod syd i Tissø blev tidligere ved flod og ebbe rensset for andelort, men da vandstanden er sunket, har man i stedet lavet en sænke-hæve anordning for øerne da der er en del sjældne fugle som holder til der. Hvis vandstanden

stiger for meget, kommer troldene og drikker det! Madesø, der mangler ikke meget for at man på ben kunne komme hele vejen rundt. Fantastisk beliggenhed. Historie om, at den var død, blev rensset og nu er smuk. Bromølle-tunellen.

Skov: Vinskoven bag ved Ruds Vedby. Klintheskov.

Åbne landskaber og høje: Engene sydvest for Hellebjerg Skov. Søbyhøj, Svebølle rummer et højt område med grusgravning, Avnsøgård, øst for Frihedslund en del gravhøje hvor man på Kløveshøj kan se til Odense og kirketårnene i Roskilde. Maglebjerg som har store og fantastiske udsigter. Ørnebjerg, hvor man går igennem et led med kreaturer og på den anden side er der sumpet og gamle træer og masser af orkideer. Knøsen vest for Skamstrup. Fra Knøsen kan man i klart vejr se hele Sjælland, der er parkering og offentlig sti.

Fuglesteder: Langemark hvor glenterne sover i træerne, efter Bromølle og op mod Strids Mølle er der isfugle, en ørnerede i Dejlighedsskoven, på engene nord for Tissø er der altid ørne. Kærhøg og rørhøg i Ulstrup moseområdet. Ravne og isfugle ved Skarresø. Kronvildt, særligt ved Bregninge.

Moser: Handeslev Mose med glenter, mosen nord for Sæby.

Helse og natur: Katrine Møhl beretter om mælkebøttens helbredende egenskaber på Mælkebøttedagen ved Kajemose, healer Thorgerdur Mattia Kristiansen om træernes og Skarresøs kontemplative betydning, Julie Vøldan har været i området på højskolen i 1981-86.

Kultursteder og byggerier: Avnsø gamle kirke står forfalden og forladt. Forladt fængsel eller ej? Reminiscens fra noget der har hørt til Selschausdal gods ved Høng, et

gammelt slot inde i vådområdet ved østsidens af Tissø, Struenses? Esbern Snare og Hvideslægten går igen som stærke på egen indtil....kongemord (!?). Tørvegravningsudstillingen på Læssebogård – hvor blev artefakterne af i dag? Hesselbjerggaard har en kæmpe privat samling arkæologiske fund – men ejeren er død for nylig - måske skænkes til Fugledeggaard. Der er en åben, dobbelt stendysse ved Udby, som meget få kender.

Roe- og jernbanerne, hvor sukkerroer blev kørt på tipvogne. Veteranbaneforeningen ved Gørlev er en forening af ca. 80 mennesker der driver og vedligeholder tog og jernbane der kører om sommeren og til jul.

Godserne: Den tidligere godsejer på Kattrup, havde mange tiltag på godset i stordrift, ville gerne ud og snakke med folk og tog en bajer med i pauserne. Da han blev gift anden gang i Buerup kirke, forærede han den nye klokke for at kunne høre dem indenfor! Poul Bergsøe byggede Astrup gods op med excentrisk James Bond lignende landskab og sønnen Svend Bergsøe ved Astrup gods blev gift med Birte Kjær, kendte Ghita Nørby senere. Begge havde ingeniørbedrifterne med sig i godsets virke: Der blev arbejdet på at udvikle en ny form for grisestald, hertil bygget store rustfri ståltanke til opsamling af gylle, og der blev etableret en anordning så der blev blæst luft op under Skarresø så det hele ikke frøs til – for fuglenes skyld.

Kirke forsøgt opført flere gange efter at den gamle blev nedlagt og forsøgt flyttet fra Naboløs – ny kunne ikke opføres for den blev revet ned af de underjordiske.

Nyere godshistorie og tiltag på bedrifterne mangler at blive indhentet.

7 Enkeltstående grupper eller personers forslag til særskilte byggerier, oplevelser eller større tiltag

Der foreligger ikke afprøvning af forskellige værktøjer såsom fremtids- eller scenarieværksteder der normalt ville være at foretrække for lokale borgere, der almindeligvis ikke beskæftiger sig med planlægning, arkitektur eller landskabsforvaltning. Vi har således blot spurgt – og fået disse tilbagemeldinger på ideer idet vi skynder os at henvise til andre kilder for borgermødernes idébank – såsom Lokalforum og Jyderup Handleplan, hvor et væld af ideer til aktiviteter og tiltag ved Skarresø og omegn er nævnt:

Infrastruktur

Vandre- og cykelsti langs hele Åmosen, de nuværende er på tværs og få. Et gennemgående stærkt ønske.

Etablering af stier med tilladelse til benyttelse i perioder gennem lodsejeres skove og marker.

Cykeludlejning ved Jyderup station. Eventuelt med cykler der har indbygget GPS.

Bedre offentlig transport, så det er nemmere at komme rundt.

Sikker cykelrute langs Tissø – et stort ønske.

Sti fra Tissøgård til Sæby kirke er oplagt.

Stier ved Skellingsted.

Retablering af kirkestier og markveje som er blevet pløjet op.

Lys på visse veje i perioder så børn kan færdes trygt i området.

Synlige nedslagspunkter på Jyderupstien der opfordrer til at gøre holdt.

Stiforbindelse fra Stenstien (2006), rundt om Skarresø og hele vejen op til Værslev.

Kobling af stierne Skarresø rundt med Strids Mølle. Der skal være en QR-kode, så man kan se om der er åbent i caféen.

Sti fra Lykkebjerggård, op til Jyderupvejen, langs vejen 200 meter og så ned langs markskel til åen, langs åen en bid og så op langs skel ved Fiskebakke og Sønderød og retur til gården.

Fasthold cykel- og gangsti på jernbanerute Slagelse-Høng-Gørlev, så Ulstrup mose og omegn friholdes for vildt- og fugleforstyrrende færden.

Forlængelse af jernbanen fra Slagelse-Gørlev op til Fuglede station med vandresti til vikingecentret.

Information / wayfinding

Bare det at der er et kort, som viser hvor man er velkommen – og skriver det!.

Oversigtsskabende, interaktive kort for hele området med forslag til ture og angivelse af transportruter m.m.

Formidling af egnens industrihistorie, folke-minder og særlige naturområde.

Information om regler for færden i naturparken.

Skilte ved Skellingsted.

Jyderup som port til NPÅ – helt konkret. Et monument af en slags.

Skiltning, kort, informationstavler i hele NPÅ. Rundt Skarresø en stærkere formidling.

Info om Skarresøs forureningstilstand, fugleliv og naturseværdigheder i naturrummet.

Større ride-oversigtskort for hele NPÅ med angivelser af hvor man kan ride og hvor man skal spørge om lov og hvor man ikke må/kan.

Skilte som taler direkte til folk a la "i din skov kan du finde..." så det bliver personligt. Der

viser hvordan her så ud engang og forklarer, hvorfor det ser anderledes ud i dag. Der understreger det unikke og dermed giver folk lyst til at værne om området.

Skilte inde i Jyderup, som viser hvor der er tilgængelig skov med indtegnede ruter. Skilte der belyser biodiversitet og forklarer. Fx hvad betyder det for flora og fauna, at der er så mange højderygge i området?

Oplevelsessteder

Savværket på Aggersvold som besøgssted.

Tilkoblinger til istidsruten med besøgsmaal i levende værksteder fx savværket i Jyderup.

Besøgsgårde. Involvér folk og turister i fx æbleplukning.

Møllemuseum eller lignende for at lære om egnens møllehistorier og praksis.

Miniature vand- og møllelandskab som børn kan lege i og danne fortællinger ud fra ved Strids Mølle.

Lille Fuglede havn kunne være en oplevelse. Den eneste fisker, der har tilladelse, har sin lille båd der.

Et fælles slagteri for al det vildt, der bliver skudt – alene godserne kunne levere rigeligt.

Længere åbningstider på Fugledegård Formidlingscenter.

Vævernes hus som turistdestination. Historien om stof og tøj som potentiale for formidling på samme måde som mad er blevet en stor trend. Spelsau (vikingernes får), kunne være lokalt græssende som udgangspunkt for naturparkgarn.

Friluftsliv

Grejbank. En eller flere. Evt. en ved Jyderup Højskole.

Oprensning af Skarresø så man kan bade der igen. Rengør brinken og lad folkekultur genopstå der.

Primitiv camping med bålsted, gerne ved Skarresø. Små lejrpladser.

Økologisk campingplads ved den nuværende campingplads nær Skarresø.

Shelters og overnatning under sejl i skov for større grupper og ved Strids Mølle for børnefamilier.

Shelters ved Skellingsted.

Øget adgang til vand (sejlads) og vandkanten ved Tissø.

Tilgængelighed med kajak og kano for turister. Etablering af specifikke nedsænkingsramper angivet otte steder langs hele NPÅ – i dag må man ikke gå i land de fleste steder.

Kørsel af kanoer fra optag ved Bro Mølle og til nedsætning igen ved Hejrebjerg skov.

Tilladelse til ridning på Jyderupstien.

Ridesti fra Skellingsted til Jyderupstien. Eventuelt helt til Torbenfeld.

Udstedelse af fælles ridekort til ryttere i NPÅ så man betaler lodsejere for at få lov til at ride på deres jorde.

Gør som i Norge med Distansejakten, som er vildt populært: En app med et kort og stolper forskellige steder, på ruter med forskellig sværhedsgrad. Man skal scanne stolperne og man kan vinde præmier.

Bio

Flere tårne, læskure og platforme for fuglekiggeri – også tættere på ørnene.

Lav friskvandselv ud i Skarresø til iltning for at øge fiskemængderne.

Bedre naturpleje ved Gørlevsøen, for træerne der er gået ud.

Blå-grønne kiler i Jyderup og derfra ud i NPÅ som oplevelsesveje og biologiske spredningskorridorer.

Åmose Å skal gerne genetableres med dens tidligere sving og gerne tilplantes med træer og vegetation.

Hvis Åmosen bliver vådlagt, skal der være kreaturer eller får som naturpleje, afgræsning for ellers springer det i skov.

Udsættelse af vilde heste og geder i bakkerne.

Gamle fåreracer og bisonokser skal ud på områderne ved Ladebjerg Gaard og Bromølle Kro kunne servere kødet derfra.

Turisme (lokal/international)

Ikke masseturisme!

Isboder og flere steder med bespisning for vandrere og turister.

Retablering af café ved Tissøhus = Sæby gl. Brugs.

Skarresøhjemmet som overnatningssted. Enten økologisk wellness og meditationssted koblet med B&B/Hotel, eller restaurant og hotel.

Oprettelse af flere høhoteller for ryttere med heste – kornloft eller primitive overnatningsrum.

Levefællesskab i det fri i perioder for at leve som på Hjerl Hede.

Træk på velvære-trenden. Mindfulness. Silent walks. Yoga i skoven. Mad, meditation, overnatning i skoven.

Hvad er moderne skovbrug? Landbrug? Her har vi meget jagt, også store jagter, en fortælling om det kunne være godt – hvordan arbejder vi med naturen nu? De fortællinger mangler vi i Danmark.

Guidede ture

Vildtguidning – gerne af jægere så man kan komme tættere på kronvildtet.

Besøgsture med guide ud på godserne bl.a. for at lære om jordbrug.

Uddannelse af lokale guider.

At guidet tur gennem Bromølletunnellen bliver afholdt flere gange om året.

Guidet tur om møllerne ville være en god idé. Der var et arrangement i den gamle Skarresøsal hvor folk fra lokalhistorisk forening fortalte om vandmøllerne, der var proppet! De ældre gæster kunne fortælle videre, sådanne levende historier skal med. Kunne de komme med i en app?

Motion

Motionsruter, borde & bænke. Fitnessområde.

Angivelse af ruter for henholdsvis triatlon, cykelsprint, mountain biking (MTB).

MTB i de gamle grusgrave, der er indtegnede stisystemer, men privat område, adgang forbudt.

Wakeboarding i de gamle grusgrave med kabelopstætning.

8 Drømme og visioner for området som helhed eller dele deraf

Der foreligger ikke afprøvning af forskellige værktøjer såsom fremtids- eller scenarieværksteder, der normalt ville være at foretrække for at motivere lokale borgere til at være kreative med radikalt nye ideer. Vi har således blot spurgt – og fået en generel tilbagemelding om at man rigtig gerne vil have øget tilgængelighed, ikke etableret for prangende eller lys-/lydforurenende tiltag, endelig ikke forstyrre områdets karakter, gerne ser flere beboere der flytter til egnen med børn, og turister med særinteresse for historie og kultur og natur – altså økoturisme – ikke masseturisme. Men en egentlig vision eller drøm har vi ikke kunne lokke ud af de borgere vi har talt med.

Åsystemet virker som en samlende og adskillende kraft, jf. tidligere kommunegrænser, fortællinger, industri og kulturhistorie.

At få området hæftet sammen og derfor at få sti og å til at blive et sammenhængende hele er en fællesbetegnelse for en generel drøm mange artikulerer dele af. At kunne besejle Sjællands længste å, hvor man i gamle dage måtte og kunne sejle fra den ene ende til den anden, fra Store Merløse til Storebælt.

Illustration: Lea Meyer Felbo Høy

9 Nuværende eller kommende entreprenante serviceproviders?

Jyderup Fonden er etableret af lokale ildsjæle med det formål at afhjælpe Holbæk Kommunes trængte økonomi i 2016-18 således at Skarriksøhjemmet og campingpladsen ikke blev solgt fra. De udviklede et forslag til samdrift for stedet i turismeøjemed og har ønske om at Skarriksøhjemmet bliver ombygget i samme stil som naturrummet v. campingområdet. Idag står fonden med ubrugte midler, men lægger billet ind på køb af Skarriksøhjemmet for at lave det til hotel med restaurant, når en lokalplan for området ventes vedtaget.

B&B Galleriet i Jyderup har et stort netværk i Europa af kunstnere, healere, friluftsfolk som de gerne vil arrangere udflugter for, overnatninger i skoven eller guidede ture ud i særlige sanseligt stærke naturområder.

Familie v. Dianalund v. Nilløse Holme – manden er tidligere smed i Stenmagle, laver sværd til de unge, der deltager i rollespil og viser interesse i ungekontakt.

Jan viser fugleinteresserede rundt i hele Europa – vil godt vise rundt på egnen.

Katrine Møhl, Kajemosen vil godt guide flere grupper á 10 stk. på hest for ryttere rundt i flere områder – bl.a. ved Themsen (Torbenfeld Gods) i det fjerneste hjørne af Mølleskoven, hvor en gammel tørvebriketfabrik ligger og hvor tørvegravningens historie bliver synlig. Rideture i Torbenfeld skov, Vinskov og markveje ved Grundmosegård. Vil gerne kunne ride langs åen i hele NPÅ, men der for megen vild pastinak (giftigt). Broerne ved Store Åmose bør kunne have ryttere, men ellers ikke behov for flere passager. Hun laver årlig mælkebøttedag m. events og bearbejdning til kaffe og føde og guider i længere gåture i området. Driver Åmose Naturcamp med brug af naturpark image.

Lars Arleth og Inge ejer flere gårde i området og de vil godt have rideturister.

Par der driver Kalundborg vandrehjem vil gerne kunne henvise flere folk rundt i NPÅ-egnen hvis den var mere tilgængelige og der var tydelige kort. Medarbejder fra Kalundborg Museum bifalder.

Rikke Klindt – Lerchenborg huset vil godt engagere sig yderligere i natur og sundhed og Skarresøs oprensning.

Annegrete og Peer Madsen er vidende fortællere om grusgravning, godser, møllere, tyskere og moderne industrihistorie – vil gerne være guider.

Nilsø Hytten og spejderlejren med området rundt om. Her har vi at gøre med en ret omfangsrig børne-ungdom-voksen kultur og dens øvelser, fællesskab, arbejde og festlighed i afgrænset natur af rimelig varieret karakter – troldekrat, blandet vildskov, fiskesø med oplevelseskaraktererne artsrigt, åbent, vildt og folkeligt. Her er deres udmelding at de godt vil lege med naturparkens udvikling

og at de ønsker flere brugergrupper og ekspandere hyttefacilitet. Spejderne var derudover et aktiv man kunne trække på i frivillighedskorps til etablering af gangbroer, tårne eller andet!

Steffen og Knud vil gerne agere som guider på vandfronten over hele Åmosen.

Anders og Iben Møller, Katstrup gods ser Stridsmølle som for et centrum for aktiviteter og vil skabe nye tiltag rundt om for børnefamilier og naturturister. Der skal være *reason to go* og der mangler overnatning i forbindelse med besøg måske en mere eksklusiv form for overnatning i laden eller landcamp for børnefamilier.

Veteranbaneforeningen har købt Store Fuglede station, hvortil de gerne vil føre linjen videre fra Gørlev på samme måde som det eksisterende – at borgere kan bruge området som sti, når der ikke køres tog. De har allieret sig med Kalundborg Kommune og har fået godkendelse til at gå videre med projektet. Specielt om sommeren er der mange turister, fra bl.a. Tyskland, England, Polen. De finder toget via Facebook, hjemmesiden og forskellige turistbureauer. Særligt folk som er interesseret i ældre tog.

10 Tegn på (begyndende) organiseringer eller modtagelighed herfor i at repræsentere en stedbunden offentlighed?

Der er en lang række veletablerede organisationer i området – her taler vi med borgere om nye formationer i kølvandet på interesser og ideer.

Vi har undervejs talt med mange grupper af praksisfællesskaber, der har udtrykt ønsker, kritik og ideer i forhold til deres udfoldelsesrum, men som ikke har organiseret sine netværk i politisk offentlighed eller interessevaretagelse. Vi har som led i samtalerne og for at skabe bevægelse i et ellers fastlåst konfliktrum derfor foreslået ideer hertil. Også

for at ryttere, cyklister, sejlere m.m. kunne etablere fælles fodslag og feje for egen dør ved at danne ordensregler og *code of conduct* ift. færden i området og hensyn til lodsejere, natur, naboer og offentlighed. Hertil har vi endda foreslået enkelte grupper at udarbejde statistikker over deres antal og udbredelse i området og notere på kort hvor de færdes og gerne vil kunne fremover. Det er gjort uden at foregøgle at projektet, kommuner eller andre kan dispensere fra, at det altid skal forhandles og aftales med de berørte lodsejere, der råder over de arealer som man gerne vil kunne benytte sig af.

Der er en gruppe som har udformet en planidé for sammenhængende ridesti i området rundt om Holmstrup syd for Tissø, samt rute fra Vinskoven sydover til og op langs Åmose Å rundt. De vil gerne få etableret en sti fra Skellingsted bro til Jyderupstien, som de ønsker åbnet igen for ryttere så det bliver forbundet over til Torbenfeld. Langs nordsiden af åen. Gruppen arbejder videre med store kort for at indtegne eksisterende ridestier, dér hvor man efter udtrykkeligt først at have en aftale med lodsejer måske kan ride på nogle tider af året og dér hvor ridefolket kunne ønske passage.

Skellingsted Friluftsområde – ejet af Holbæk Kommune: Her har Friluftsrådet igennem en del år har skulle udvikle området sammen med kommunen, og Naturformidlingscentret har bygget huset på stylder derude. Flere blev trætte af at der ikke skete noget, så derfor er de gået sammen med en del interesserede i at udvikle det til at blive et spændende område uden om kommunen. Siden har kommunen og Naturformidlingscentret taget tråden op igen, hvor ideer til stier, et muldlokum og et stort 5-shelterområde er på dagsordenen. Eva arbejder i dette regi med lokale temagrupper – spejderne fra Holbæk er med ind over. Jyderupstien tæt ved udgør et potentiale og i Skamstrup beboerforening har en gruppe,

der arbejder med stier planer om at komme i gang med kortlægning og tiltag – Eva vil gerne have dem engageret, så de får området forbundet til Jyderupstien og derefter tilkoblinger til Istidsruten hvortil der skal laves en tværvej – med grønne og lilla forbindelser for heste. På Istidsruten må man kun cykle eller gå – her skal så være heste tilknyttet i tilkoblingerne. Området på den tidligere losseplads skal naturplejes – uden man ved hvordan... Højdeforskel ud over Åmosen på 27 meter hvor man kan kigge ud over Åmosen. Spejdere fra Holbæk har udpeget placering af muldtoilet og shelter samt ildsted.

Jyderup rummer en række foreninger som Jyderup Fremtid, Jyderup Erhvervsforening og Jyderup Fonden. En kreds af erhvervsentreprenante ildsjæle/aktører har dannet initiativgruppe for at skubbe nye tiltag i gang i Jyderup og omegn og fået indsamlet en pæn sum penge til opkøb og investeringer - søger at erhverve Skarresøhjemmet.

Foto: Sofie Cold-Ravnskilde